

INFORMAL EDUCATION - ANIMACE VE VÝCHOVĚ NEBO SOCIÁLNÍ PRÁCE?

Richard Macků

Anotace

Práce nejprve stručně shrnuje cíle a dosavadní výsledky projektu mapujícího terminologii pedagogiky volného času. V další části je pak podrobněji představen jeden ze zkoumaných pojmů – informal education. Je nastíněno odlišení od informálního učení a dále je koncept informal education představen v pojetí, které je rozvíjeno ve Velké Británii. V závěru příspěvku je naznačeno věcné i ideové propojení informal education a animace.

Klíčová slova

Informal education, animace, sociální práce, pedagogika volného času, youth work, community work, Mark K. Smith, T. Jeffs.

Informal Education – Animation, or Social Work?

Summary

The work briefly summarizes the objectives and current results of the project focused on mapping the terminology of leisure education. In the next part of the work one of the investigated concepts – informal education – is presented in more detail. It shows the difference between informal learning and informal education and then the concept of informal education is introduced in the way developed in UK. In conclusion, the connection of informal education and animation is suggested.

Keywords

Informal education, animation, social work, leisure education, youth work, community work, Mark K. Smith, T. Jeffs.

Úvod: terminologie pedagogiky volného času jako předmět výzkumu

V roce 2010 začala skupina tří akademických pracovníků a pěti studentů oboru Pedagogika volného času (dále PVČ) Teologické fakulty Jihočeské univerzity řešit první část výzkumného projektu zaměřeného na terminologii Pedagogiky volného času. Přestože je obor v různých kombinacích nabízen ke studiu na pěti českých univerzitách, není situace v oblasti terminologie této disciplíny příliš uspokojivá. Nejednotnost částečně určují různá východiska volnočasové pedagogiky, která si jednotlivé fakulty vzaly jakou svou inspiraci. Protože studium PVČ na Teologické fakultě v Českých Budějovicích velkou měrou stojí na německých kořenech PVC (Freizeitpädagogik) a vědy o volném čase vůbec (Freizeitwissenschaft), bylo cílem výzkumu vyřešit nejen vztah německo-českých, ale i anglicko-českých ekvivalentů v této oblasti, a dále objasnit pojmy týkající se animace, jejíž konkrétní pojetí má svůj původ ve Francii a v Itálii (l'animation socioculturel/animazione culturale).

Východiskem projektu byla identifikace stěžejních pojmů, na které se řešitelský tým v dalších fázích programu zaměřil. Těmito pojmy byly: *volný čas*, *pedagogika volného času*, *didaktika/metodika volnočasových aktivit*, *animace*, *participace*, *zájmová činnost*, *koníček*, *rekreace*, *informální edukace/informal education*. Tyto pojmy byly jako předmět zkoumání zvoleny zejména proto, že se jedná o pojmy s vysokou frekvencí výskytu v českých odborných publikacích věnovaných otázkám výchovy a vzdělávání ve volném čase, přičemž se však ukazuje, že jejich vymezení není zdaleka ustálené a je velmi obtížné hledat pro ně ekvivalenty v zahraniční odborné literatuře.

Cílem hlavní části projektu tedy bylo definovat tyto pojmy vzhledem k jejich původu a užívání, dále analyzovat a srovnat jednotlivé definice, a to s ohledem na zahraniční (v případě dále popisovaného pojmu *informal education* zejména anglickou) odbornou literaturu. Na základě této analýzy je naší snahou předložit k diskusi revidované pojmosloví. Kromě publikačních výstupů jsou proto nedílnou součástí projektu také odborné semináře, při nichž je možné o problému terminologie PVČ diskutovat.

V první fázi projektu byly použity metody rešerše a obsahové analýzy. Prvním krokem bylo shromáždění adekvátních zdrojů. Druhým (odborně nejnáročnějším) krokem byla právě obsahová analýza textů zaměřená na identifikaci shod a rozdílů v definicích vybraných pojmů. Tato fáze nadále probíhá a řešitelé projektu nyní seznamují odbornou veřejnost s průběžnými výsledky, tj. návrhem příslušných českých definic.

V následujícím textu se seznámíme s průběžnými výsledky studia jednoho z pojmů – „informal education“.

Informal learning, self-education a informal education

Abychom mohli objasnit pojem informal education, je třeba nejprve vysvětlit další termíny, které jsou podobné (byť jen na úrovni slova). Vymezením informal education vůči jiným termínům totiž můžeme předejít neblahým důsledkům pramenícím z nedůsledného odlišení významu těchto (na úrovni slova) podobných pojmů.

Existují tři základní kategorie účelové učební činnosti, které jsou definovány v dokumentech Evropské komise (srov. Memorandum EK o celoživotním učení). Těmito kategoriemi jsou *formální*, *neformální* a *informální učení*.¹ O informálním učení (ang. *informal learning*, něm. *Informelles Lernen*, fr. *éducation informelle*, it. *apprendimento informale*), potažmo informálním vzděláváním, se hovoří jako o takovém způsobu získávání znalostí, dovedností, postojů a hodnot, které probíhá každodenní činností bez přítomnosti učitele či lektora – tj např. sledováním médií, ze zkušeností nabytých při práci, při hře apod. (zpravidla se tedy nejedná o záměrnou činnost, přestože i tato není vyloučena). Informal learning však nelze ztotožňovat s informal education (viz níže).

V souvislosti (a částečně v kontrastu) s informálním učením (informal learning) je třeba zmínit ještě pojem *self-education*, tedy samostudium (záměrné učení). Slovo „self“ nám napovídá, že jde o vzdělávání, které uskutečňujeme sami, na základě vlastních pohnutek. Jestliže neformální učení definujeme jako institucionalizované, popř. jinak organizované (avšak stojící mimo hlavní vzdělávací systémy), pak můžeme konstatovat, že self-education je právě jednou z forem, kterou neformální způsob vzdělávání může nabývat. Self-education je záměrná a plánovaná činnost učícího se, při které sami aktivně vyhledáváme nové informace za účelem osvojení nových znalostí,

¹ **Formální učení** probíhá ve vzdělávacích institucích a vede k získání uznávaných certifikátů a kvalifikací. **Neformální učení** probíhá vedle hlavních vzdělávacích systémů a zpravidla nevede k získání formalizovaného certifikátu. Neformální učení může být poskytováno na pracovišti a prostřednictvím činností organizací a sdružení občanské společnosti. **Informální učení** je přirozeným doprovodným znakem každodenního života. Na rozdíl od formálního a neformálního učení nemusí být informální učení vždy učním záměrným. Proto ani sami jeho účastníci nemusí snadno rozpoznat, jak přispívá k jejich vědomostem a dovednostem (Memorandum EK o celoživotním učení).

dovedností aj. Často si tímto způsobem můžeme doplňovat znalosti a dovednosti získané informálním učením (srov. JEFFS, SMITH, 2005, s. 8).

Koncept *informal education* je rozšířen ve Velké Británii, proto se při jeho popisu budeme soustředit zejména na tuto geografickou oblast. Je rovněž nutné podotknout, že současnými britskými autory (systematicky pojednávajícími o *informal education*) jsou jen M. K. Smith a T. Jeffs – kostra našeho pojednání o principech současné *informal education* je tedy logicky založena především na přístupu těchto dvou představitelů.

„Evropská“ trojice učebních činností se užívá i zde v nezměněném významu, britský koncept *informal education* je totiž zcela odlišná oblast od doposud uvedeného (přestože v některých zdrojích bývá poněkud nesprávně tento pojem směřován s termínem *informal learning*). Pokud toto sousloví přeložíme jako *informální výchova a vzdělávání*, pak se nedozvídáme nic o způsobu práce ani principech, na kterých tento koncept stojí. Je tedy třeba podrobit toto sousloví podrobnějšímu studiu.

Termín *informal education* začal být známý v polovině 20. století – po vydání knihy *Informal Education* od Josephine Macalister Brew (BREW, 1946). Kniha představuje možnosti rozvíjení edukačních příležitostí „mimo školní třídu“. V *informal education* tedy jde rovněž o učení, ale takové, které plyne z konverzace a aktivit uskutečňovaných např. v rámci tzv. *youth and community groups* – jedná se o centra či kluby, které mladým lidem poskytují informace, poradenství, vedení v různých oblastech, např. vzdělávání, zaměstnání apod. Většina z těchto center poskytuje příležitost k setkání s přáteli v uvolněné a přátelské atmosféře. V některých případech tato centra pro své klienty zajišťují také aktivity a výlety. V našich podmínkách bychom mohli podobný způsob práce hledat např. v klubovém uspořádání některých středisek volného času (např. Salesiánská střediska mládeže), nízkoprahových klubech či obecně nízkoprahových zařízeních pro děti a mládež (NZDM). Z tohoto hlediska se může zdát, že oblast *informal education* ve Velké Británii stojí podobně na rozhraní mezi výchovou a sociální prací jako česká pedagogika volného času. Ve Velké Británii však takové (umělé) odlišení mezi oblastmi výchovy a sociální práce neexistuje. Navíc *informal education* je skutečně blíže výchově a vzdělávání. Cílem pracovníků v této oblasti (*informal educators*) je dosáhnout toho, aby jejich klienti měli zájem se sebevzdělávat v různých oblastech a dále být přístupnými partnery, přáteli těm, kteří již

na cestu sebevzdělávání nastoupili. Jejich snahou je podporovat nezáměrné učení (incidental learning), avšak prostřednictvím záměrného vytváření situací, které přináší nejružnější možnosti učení (srov. pedagogika zážitku); často také jiné než ty, které pedagog zamýšlí (srov. JEFFS, SMITH, 2005, s. 11–19). Obsahem informální edukace jsou pak často témata jako demokracie, závazky k ostatním atd. (srov. SMITH, SMITH, 2008).

„Informal education“ není zaměřeno na konkrétní věkovou skupinu. V praxi se tento směr uplatňuje při práci s dětmi, stejně tak jako dospělými (srov. „informal adult education“ – neformální vzdělávání dospělých), studenty i náboženskými skupinami. Informal education se často vymezuje oproti „formal education“ jako druhému pólu edukace – tedy klasickému uspořádání vzdělávání a výchovy ve školách (zde možno ztotožnit s formálním vzděláváním dle Memoranda EK o celoživotním učení). Není totiž založeno na předem plánovaném (formálním) kurikulu, ale především na konverzaci s účastníky.

Někteří britští autoři (srov. M. K. Smith) připouští, že směr, který je ve Velké Británii nazýván jako informal education, může být podle středoevropské tradice označován jako sociální pedagogika. Avšak sociální pedagogika může být do angličtiny překládána také jako *Community Education*,² v Severní Americe se pak může hovořit o *Social Education*.

Informal educator

Z popisu informal education vyplývá také zvláštní role pracovníků, kteří na základě principů tohoto pedagogického směru pracují. Jejich role je v celém procesu zásadní, nicméně postavení výsadní není. Například jako pedagogové v Youth and Community Groups působí nejvíce skrze vztah ke klientům těchto zařízení. Výchovné působení často nabývá formu rozhovorů, přičemž náplní této konverzace s mladými lidmi je jejich povzbuzení k přemýšlení. Jde o neustálé prohlubování konverzace, přeměnu rozhovoru v reflexi svých zkušeností a situací, které prožíváme. Jde o to naučit mladé lidi všimát si otázek, které potřebují hlubší prozkoumání a pomáhat jim tak vést šťastný plnohodnotný život. V těchto činnostech se v mnohém podobají rodičům.

---

² Community education je přístup rozvíjený především ve Skotsku, důraz klade na výchovu a vzdělávání skrze komunitu a pro komunitu (je tedy specifickou podobou informal education).

Znaky informal education uvedené v předchozí části lze považovat spíše za principy, či zásady práce než konkrétní formy vzdělávání. V kontextu informal education mohou totiž pedagogové pracovat různými způsoby – můžou např. tvořit vztahy skrze sport, umění, sociální aktivity atd. Především jde o umožnění kontaktu lidem mezi sebou a vzájemné učení z těchto kontaktů. Je třeba, aby tito pedagogové vycházeli z potřeb a zájmů lidí a aby s těmito zájmy také sami žili. Neměli by příliš sledovat předem dané kurikulum – konkrétní cíle se mohou měnit situaci od situace. Musí se učit pracovat v různých prostředích, v nichž jsou často sami hosté – obchodní centra, školy atd. (srov. JEFFS, SMITH, 2005, s. 13–26).

Shrňme si zde nyní principy, na základě kterých by měl „informální pedagog“ pracovat:

- zájem o společenství/skupinu a konverzaci uvnitř ní;
- zapojení se do aktivit („být a mluvit s klienty“);
- zapojení lidí ve skupině do konverzace;
- zaměření se na lidi jako osoby spíše než objekty;
- využívání prostředí, ve kterém se cílová skupina běžně pohybuje;
- hledání možností podpory reflexe a učení (srov. JEFFS, SMITH, 2005, s. 13–26).

Informal education jako animace?

Z předcházejícího textu je patrné, že stručné překlady anglických termínů zde (stejně jako v dalších disciplínách pedagogiky) k pochopení jejich významu nepomohou. Nastínili jsme také příbuznost některých konceptů (viz informal education – sociální pedagogika), která však vzhledem k nejednotnému chápání těchto termínů v českém prostředí selhávají. Předkládáme zde proto alternativní uchopení těchto pojmů, které vychází z tradice animace jako výchovného přístupu stojícího na francouzských a italských kořenech (bliže k animaci obsáhly příspěvek autorů KAPLÁNEK, KORMUTHOVÁ, MACKŮ, *Mnohotvarý fenomén animace, in press*).

Ze všech definic animace, které zformulovali zahraniční i čeští autoři, lze vyčíst, že je chápána jako ožívování, oduševňování, nedirektivní působení (především na mladé lidi) ve snaze pomoci jim při hledání odpovědi na zásadní životní otázky, uspořádání vlastního života. Vychovatelé pracující

na základě animačních principů působí skrze vztahy, ovlivňováním skupinové dynamiky i skrze tzv. dospělé přijetí světa mládeže. Tyto charakteristiky jsou až nápadně podobné výše popsaným principům informal education. Celou širokou oblast informal education bychom tedy mohli připodobnit oblasti *sociální animace (sociálně-kulturní animace)*, jejímž cílem je rozšířit možnost participace občanů na životě společnosti, a tak ovlivňovat společenskou realitu v místech, kde se animace realizuje. Je to forma sociální práce, která pracuje na bázi souvislosti společnosti a kultury a používá poznatků sociální psychologie.

Samozřejmě, jako existují jednotlivá pojetí animace (sociální, socio-kulturní apod.), tak i styl práce jednotlivých pedagogů na poli informal education je částečně odlišný. Např. Youth Work a Community Work se často zaměřují, ale mohou nabývat také velice odlišných forem. Pro jejich odlišení je třeba se zaměřit na cíle a cílovou skupinu. Zatímco *Youth Work* je práce s mladými lidmi zaměřená na hledání kritérií vydařeného a šťastného života ve společnosti, *Community Work* je spíše pojem, který označuje styl práce, jenž posiluje zaměření lidí (většinou mladých, ale ne vždy) na své okolí, participaci a rozvoj lokálních demokratických forem organizace. V tomto smyslu by bylo možné Youth Work chápat jako britskou podobu toho, čemu v České republice můžeme říkat výchovná animace, tj. takový způsob animace, který zabraňuje protisociálnímu jednání mladých lidí tím, že jim prostřednictvím animátora poskytuje nabídku konstruktivních aktivit – má tedy primárně výchovný záměr (PÁVKOVÁ, 1999, s. 79–80). Community Work pak můžeme připodobnit kulturní animaci, kterou rozvíjí např. M. Pollo. Její prioritou není změna společnosti a kultury, ale spíše zachování a rozvoj tradičních hodnot, včetně jejich nutné inovace. Proto je jejím cílem enkulturace, tedy osobní svobodné přijetí a zvnitřnění hodnot vlastní kultury (KAPLÁNEK, KORMUTHOVÁ, MACKŮ, in press).

Závěr

Pedagogové pracující na základě informal education napomáhají skrze konverzaci k hledání cest, jak rozvíjet a podporovat demokracii. Informal education je oblastí, která v leckterých ohledech může připomínat sociální práci, nicméně hrdě se k principům informal education hlásí i vedoucí takových významných výchovných institucí, jako je např. Britská skautská organizace. Přestože se dnes ve Velké Británii nabízí „Informal Education“

jako bakalářský studijní obor (např. YMCA George Williams College), není ani zdaleka tak konstituovaný, jak by se z předchozího textu mohlo zdát.

Zmínili jsme, že není možné ztotožňovat pojmy informal education a informal learning. Toto tvrzení jsme podpořili představením jednoho z možných teoretických uchopení informal education, které je ukotveno zejména ve Velké Británii (přestože i britská laická veřejnost jen těžko definuje, o co v informal education jde). Poměrně silný vliv pro přijetí představeného výkladu pojmu informal education má i existence portálu infed.org, který je jednou z nejnavštěvovanějších webových stránek z oblasti teorie mimoškolní výchovy vůbec.

Navržené terminologické alternativy jsou návrhem vedoucím k lepšímu porozumění oblasti označované jako informal education. Je třeba mít na paměti, že konotace jednotlivých pojetí animace je v různých zemích rozdílná a v České republice se obsahy těchto termínů rovněž teprve „naplňují“. Uvedený návrh užití pojmů je výzvou k odborné diskusi, na jejímž základě bude projekt Terminologie pedagogiky volného času na Teologické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích pokračovat.

Použité a doporučené zdroje

Použité:

- BREW, J. M. *Informal Education*. London: Faber, 1946. ISBN neuvedeno.
- JEFFS, T., SMITH, M. K. *Informal Education – Conversation, Democracy and Learning*. Nottingham: Educational Heretics Press, 2005.
ISBN 978-1-900219-29-7.
- KAPLÁNEK, M., KORMUTHOVÁ, A., MACKŮ, R. *Mnohotvarý fenomén animace*. In press.
- PÁVKOVÁ, J. *Pedagogika volného času*. Praha: Portál, 1999.
ISBN 80-7178-295-5.
- SMITH, H., SMITH, M. K. *The Art of Helping Others*. London: Jessica Kingsley Publishers, 2008. ISBN 978-1-84310-638-8.
- Memorandum EK o celoživotním učení* [online]. Praha: Národní vzdělávací fond [cit. 2010-12-19]. Dostupné na WWW:
<<http://www.nvf.cz/archiv/memorandum>>.

Doporučené:

Youth & Policy. Leicester: Youth Work Press, National Youth Agency. Pozn.

Od r. 2009 vychází jen v elektronické podobě: www.youthandpolicy.org

ISSN 0262-9798.

The Encyclopaedia of Informal Education [online]. London: YMCA George

Williams College, London. Dostupné na WWW: <<http://www.infed.org>>.

Kontaktní adresa

Mgr. Richard Macků, DiS.

Teologická fakulta Jihočeské univerzity

Katedra pedagogiky

Kněžská 8, 370 01 České Budějovice

mackur@tf.jcu.cz